

Miroslav Hroch (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*

Praha, Sociologické nakladatelství 2003, 451 s.

Sborník sestavený českým historikem, který v badatelské oblasti, o níž publikace pojednává, dosáhl mezinárodního ohlasu, obsahuje vedle redaktorova úvodu 25 do češtiny přeložených textů, samostatných nebo excerpovaných z rozsáhlejších děl zahraničních autorů (přes polovinu z anglosaské oblasti, pětina německých, a řada dalších, včetně dvou textů polských autorů). Profesní příslušností jde u 15 autorů o historiky, ostatní lze zařadit stejným podílem mezi politology a sociology.

Obsahově je čítanka zaměřena na základní charakteristiky, složky a aspekty obou pojmů uvedených v titulu knihy, často i na genezi a historický vývoj jejich reálných manifestací, v pestré diferenciaci jednotlivých autorských pohledů.

Při výběru zdrojů publikovaných textů přihlížel editor sborníku především k jejich vědecké významnosti a ohlasu. Zařazením několika starších „klasických“ textů (Renan, Meinecke, Bauer) z předminulého a z první poloviny minulého století odráží sborník zhruba i *vývoj* vědeckých pohledů na národ a nacionalismus; většina textů však pochází z druhé poloviny minulého století včetně jedenácti velmi recentních (1990–2000). Vývoj názorů na danou problematiku je, zdá se, také jediným kompozičním principem čítanky; texty po sobě prostě následují podle data jejich původního vydání. Dalším důležitým činitelem, z něhož výběr textů vycházel, byla snaha o zachycení interdisciplinární rozmanitosti přístupů ke sledovaným tématům. Mezi autory se proto vedle historiků uplatňují i představitelé jiných společenských věd. Možným námitkám vůči nadměrné převaze historického přístupu, posilované navíc tím, že z prací sociologů a politologů dává záměrně přednost těm, které zkoumaly daný jev i v jeho dějinné genezi a vývoji, čelí redaktor sborníku argumentem, že právě tento pohled je nejvhodnější k odhalení jeho složi-

tých příčin. Ještě výrazněji než na rozmanitost přístupu jednotlivých disciplín se proto při výběru textů zřejmě kladl důraz na zachycení rozdílů v kauzálním výkladu.

V úvodní stati editor sborníku vysvětluje základní termíny a pojmy a podává přehled vývoje a druhů teoretických pojetí nacionalismu a národa, které řadí do pěti „polí“ podle různého důrazu na jednotlivé kauzální faktory (činitelé primordiální/moderní; sociálněkomunikační/ekonomické/kulturní/psychické atp.). Jejich rozbor tvoří poté náplň následujících textů; některé z nich přes zvýšený důraz na ten či onen aspekt zároveň usilují o komplexnější teoretické pojetí.

V úvodu editor právem upozorňuje, že sebelépe sestavená čítanka nemůže nahradit systematickou studii vývoje bádání o daném tématu (tím spíše ne systematickou teorii problému samotného). Jako zdroj podnětů a informací o základních kamenech takové teorie mohou být sborníky tohoto typu pro zájemce o další vzdělávání v dané problematice nesporně užitečné. Pro posouzení, jak je pro tento účel redakčně připravena, nebude snad zcela od místa porovnat ji s čítankou velmi podobného tematického zaměření, vydanou jen o 9 let dříve (John Hutchinson and Anthony D. Smith: *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press 1994). I u ní jde o soubor dílčích textů excerpovaných z obsáhlejších knih nebo studií různých autorů; textů je ovšem mnohem víc (49). I když rámcovým zaměřením se čítanky poněkud liší (Hrochova akcentuje vývoj názorů, oxfordská spíše vnitřní teoretické členění, což se projevuje kompozicí celku – u Hrochovy čítanky texty za sebou následují podle data originální publikace, v oxfordské jsou rozděleny do sedmi tematických skupin, což usnadňuje orientaci), konkrétní náplň obou čítanek je velmi podobná: mezi 28 texty oxfordské čítanky (ze čtyř oddílů Hrochově čítance tematicky nejbližších) pochází 11 od autorů zastoupených i v Hrochově čítance, a vice versa: mezi 25 autory textů v Hrochově čítance je 11 zastoupeno i v čítance oxfordské. Svědčí to o vysokém stupni shody redaktorů obou čítanek

v tom, které z badatelů zkoumajících danou problematiku pokládají za „klasické“, resp. významné. Navíc to naznačuje, že historické zaměření redaktora a jeho výběru u čítanky Hrochovy nevedlo k závažnějšímu teoretickému zúžení v porovnání s náplní oxfordské čítanky redigované britským politologem a sociologem.

U autorů zastoupených v obou čítankách jde většinou o text čerpaný z téhož díla či jeho části; jen jako kuriózum lze zmínit, že excerpt z klasického díla Andersonova, zařazený do čítanky Hrochovy, končí právě na té stránce originálu, kde text převzatý do čítanky oxfordské začíná; první z obou selekcí se přitom zdá trefněji.

Z významných badatelských proudů je to snad pouze kulturně antropologické a socio-biologické, příp. psychoanalytické zkoumání (v oxfordské čítance zastoupené Geertzem a van den Berghem), jimž se v Hrochově čítance nedostává vlastního textu. Poměrně slaběji je v ní též – ve srovnání se zvýšeným zájmem v zahraniční i naší politologické obci – zachyceno téma „státního národa“, který se ve své imperiální (habsburské, britské) podobě v průběhu devadesátých let stává předmětem opětovné rehabilitace jako humánní alternativa vůči nacionalistické zátěži etnický pojímaného národa (Gellner aj.). (Existují ovšem studie odhalující, že jde často o kamufláž nadvlády etnika v daném státě dominantního – např. S. Citron(ová): *Le mythe national*. Paris 1989, anebo poukazující na vágnost identity občanů státního národa – např. R. Cohen: „Fuzzy frontiers of identity: the British case“. *Social Identities* 1995, 1(1): 35–62. V podobě „občanského konceptu národa“ je doporučován jako jediný pro demokracii přijatelný model – Dahrendorf, Lepsius, někdy se však zpochybňuje jako příliš umělý konstrukt bez dostatečné živné identifikační základny).

Text obsahuje množství údajů o konkrétních národech a nacionalismech – moderních, středověkých i starověkých, evropských i mimoevropských. Čtenář bude proto možná postrádat pohled na národ a naciona-

lismus český. Editor se sice domnívá, že nezařazení textů v češtině již vyšlých je pocho-pitelné, z čtenářského hlediska však lze litovat, že nebyla do čítanky zahrnuta například některá z jeho vlastních studií, o jejichž existenci se lze v čítance dovědět pouze z odkazů utopených pod čarou v příspěvcích některého z autorů. Pokud byla motivem vlastní skromnost, nebyla na místě.

Vedle známých, ba tradicí posvěcených textů (Renan, Meinecke, Kedourie, Deutsch, Hobsbawm, Gellner) zahrnuje čítanka teoreticky závažné novější studie, obsažené i ve sborníku oxfordském (Breuillyho rozbor nacionalismu, Smithovu analýzu etnických zdrojů národa, Armstrongovu typologii vzniku národů, Andersonovo „pomyslné společenství“), jakož i řadu vysoce kvalitních studií, které oxfordská čítanka nemá: Lembergův rozbor psychologie nacionalismu, recentní studie o národní identitě (Eisenstadt-Giesen, Brubaker), Jamesovy „náměty“ k teorii národa, aj.

Tematické sborníky sdružující práce více autorů nejen že nemohou nahradit systematické zkoumání řízené jednotlívým přístupem autora nebo badatelského týmu: navíc bývá rubem rozmanitosti a originality předkládaných názorů a přístupů absence pevnější teoretické kostry ztěžující orientaci v poznatkovém terénu. U sborníků čítankového typu je toto nebezpečí ještě větší, protože redaktor nemá možnost na autory „příspěvků“ integrujícím směrem bezprostředně působit; bere a vybírá z toho, co je hotového k dispozici (a k čemu získá *copyright*). Jestliže se potom k mrzutostem vyplývajícím nutně z kompozitního rázu vydavatelské formy předávaných informací přidají závažnější neduhy, jimiž společenskovědní bádání trpí již chronicky – terminologický zmatek, pojmová nejasnost a nepřesnost, divergence v názorech na jevy nejelementárnější – nebylo by divu, kdyby čtenář sahající po čítance z upřímného zájmu o aktuální tematiku, tuto však badatelsky nezkoumající, zkolaboval pod náročností mentální atletiky spojené se zvládáním vzdálenosti mezi jednotlivými názory.

Poté, co si byl například přečetl zajímavý text o etnických třenicích v sasánovské Persii, o zániku kartaginského etnika po zničení jeho „etnického státu“ či o zdvojeném městském/celořeckém etnickém povědomí obyvatel klasických Athén, Sparty či Boiótie, se čtenář náhle dozví, že nacionalismus a jím zplozený národ je jev veskrze moderní, souvisící s industrializací. Zajímá-li čtenáře zrod národní identity francouzské, může se mu začít točit hlava, když s přechodem od jednoho textu k druhému datum oné radostné události na přeskáčku putuje mezi Ludvíky jedno-, dvou- a trojmístnými až k porodní bábě revoluce (a to čtenář možná netuší, že za necelých sto let po ní, v době, kdy se Renan hrdlí o francouzskost Alsasanů, auvergnský sedlák či cevenský pastevec ještě kloudně neví, že je Francouz). Zatímco Connor hovoří o „neblahém zvyku nazývat Američany národem“ (miněno: občany USA (s. 158), Smith čtenáře poučí, že národem jsou (s. 292). Zatímco u Smithe představuje etnická identita živnou půdu národní identity, Breuilly pokládá za sporné, lze-li „národ ztotožňovat se skupinami, které vědomě sdílejí pocit národní identity“, podtrhuje „velmi nápadnou nespojitost“ mezi etnickou identitou minulých dob a „moderní národní identitou“, zpochybňuje informační hodnotu „promluv s etnickým obsahem“, jimiž se dokládá existence nacionalismu ve středověku a starověku, a vůbec užitečnost zkoumání etnické identity pro pochopení nacionalismu (s. 318, 322–323).

Šťouravějšího čtenáře ovšem iritují spíše rozpory vyskytující se uvnitř téhož textu. Zaráží jej například, když v jinak podnětné Smithově studii o „etnickém základě národní identity“ narazí na termín „moderní národy“ (s. 293). Jaképak „moderní“, napadne čtenáře, když z celé stati vyplývá, že národ je věc moderní, historicky navazující na „před-moderní etnická jádra“; modernost je tudíž v pojmu národ, jak jej Smith definuje, již obsažena, takže přívlastek „moderní“ celou věc jen mate. Anebo jsou přece jen také nějaké ne-moderní či před-moderní národy? Kde by se ale braly, když Smith o Polácích, Němcích,

Francouzech, Angličanech, Skotech, Kartagincích, Peršanech, Egyptanech, o všech Řecích – od antických přes byzantské a byronovské až k dnešním – hovoří vesměs jako o *etnících*, případně *etnických státech*, nikoli národech? Který z definitorických znaků, které má národ podle Smithe (s. 291) oproti etnii navíc (veřejná kultura, společná ekonomika, společná zákonná práva a povinnosti), populacím Kartaginců, Asyřanů či Židům „posledního skutečně nezávislého židovského státu“ (s. 285), tj. makabejského před diasporou, chyběl, takže jde o etnie resp. etnické státy, a ne o národy? Jestliže jeho kritéria národa splňovali, pak by ovšem neplatila Smithova teze, že národy jsou moderní fenomén, vzniklý „... na základě předmoderních etnických jader“ (s. 293). Pravda, industrializace jim chyběla; stačí to k diskvalifikaci?

Je zřejmé, že názorové divergence, pokud jde o přiznání či odepření specifické kolektivní identity té či oné jazykově nebo teritoriálně vymezené populaci (s bližším určením jejího charakteru – etnie, národnost, protonárod, národ, státní národ) a pokud jde o určení doby jejího vzniku, vznikají v závislosti na tom, klade-li se hlavní důraz na to, jak daná populace svou specifičnost vnímá a cítí, anebo přihlíží-li se spíše k tomu, do jaké míry se populace, sama sebe definující, již územně, ekonomicky a politicky integrovala nebo aspoň o to usiluje (v prvním případě badatel přirčká charakter národa většímu počtu populací a jejich zrod posune v historickém čase mnohem dále nazpátek než v druhém případě);

- na tom, jaký význam se u jevů označovaných dnes jako projevy nacionalismu přičítá či naopak upře jejich výskytu u generace dávno, třeba staletí, předcházející generaci současnou (v prvním případě národů přibude a narodí se o hodně dřív než v případě druhém);
- na tom, jakou relativní funkční a/nebo emocionální důležitost zaujímá podle názoru badatele u dané populace její etnická identita v poměru k její identitě či loajalitě vymezené jinak (nábožensky, dynasticky,